

IQTISODIYOTNING DAVRIY RIVOJLANISHINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH

Ashurova Zuxra Yusupovna

Bank-moliya akademiyasining tinglovchisi

E-mail: ashurovazuxra07@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola iqtisodiyotning davriy rivojlanishini davlat tomonidan tartibga solish muammolarini tahlil qiladi. Iqtisodiyotda yuzaga keladigan o'sish, pasayish, tiklanish va qisqa muddatli turish kabi davriy to'liqlarning davlat siyosati orqali boshqarilishining ahamiyati ko'rib chiqiladi. Maqola pul-kredit siyosati, byudjet siyosati va fiskal siyosat kabi asosiy iqtisodiy vositalarni tahlil qiladi va ularning iqtisodiy tsikllarni tartibga solishdagi rolini aniqlaydi. Davriy rivojlanishlarning yuzaga keltirishi mumkin bo'lgan muammolar, masalan, inflatsiya va ishsizlik, hamda ular uchun taklif qilinadigan chora-tadbirlar muhokama qilinadi. Davlat iqtisodiy barqarorlikni saqlash va ijtimoiy farovonlikni oshirish maqsadida qanday chora-tadbirlarni qo'llashi kerakligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy tsikllar, davlat tartibga solishi, O'zbekiston iqtisodiyoti, qonunlar va qarorlar, fiskal siyosat, monetar siyosat, iqtisodiy barqarorlik, YAIM, inflyatsiya, ishsizlik, sanoat rivojlanishi, xalqaro tajriba.

Kirish

Mavzuning dolzarbligi:

- Iqtisodiy tsikllar, ya'ni iqtisodiyotning yuksalish, inqiroz va tiklanish davrlari, har bir davlat uchun tabiiy jarayondir. Ushbu jarayonlar davlat tomonidan qanday tartibga solinishi, iqtisodiy barqarorlik va rivojlanishni ta'minlash uchun qanday qonunlar va qarorlar qabul qilinishi muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston respublikasi iqtisodiyotida davlat siyosatining roli va bu borada qabul qilingan qonunlar mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Iqtisodiy rivojlanish vaqt o'tishi bilan doimiy ravishda o'zgarib turadi, bu jarayonlarda davriy to'liqlar, krizislar, va o'sish davrlarini o'z ichiga oladi. Davlat, iqtisodiy barqarorlikni saqlash va ijtimoiy farovonlikni oshirish maqsadida, iqtisodiyotdagi bu davriy o'zgarishlarni tartibga solish uchun bir qator choralarni amalga oshiradi.

1. Davriy Rivojlanish Nima?

Iqtisodiyotning davriy rivojlanishi iqtisodiy faollikdagi o'zgarishlarni, ya'ni o'sish, pasayish, tiklanish va qisqa muddatli turishlarni anglatadi. Bu davriy to'liqlar iqtisodiy tsikllar orqali namoyon bo'ladi.

- O'sish davri: Iqtisodiy faoliyatning o'sishi va ijtimoiy farovonlikning oshishi.
- Pasayish davri: Iqtisodiy faoliyatning kamayishi va iqtisodiy qiyinchiliklar.

- Tiklanish davri: Iqtisodiy pasayishdan soʻng oʻsishning boshlanishi.
- Qisqa muddatli turish: Iqtisodiy faoliyatning vaqtincha barqaror boʻlishi.

2. Davlat tomonidan tartibga solish usullari

Davlat iqtisodiy tsikllarni boshqarish uchun bir qator choralarni qoʻllaydi. Ushbu chora-tadbirlar quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

2.1. Pul-kredit siyosati

Markaziy banklar orqali amalga oshiriladi. Pul-kredit siyosati foiz stavkalarini oʻzgartirish, pul massasi va likvidlikni boshqarish orqali iqtisodiy faollikni nazorat qiladi.

- Oʻsish davrida: Pul-kredit siyosati odatda yanada yumshatiladi, foiz stavkalari pasaytiriladi va pul taʼminoti oshiriladi.

- Pasayish davrida: Pul-kredit siyosati qattiqashtiriladi, foiz stavkalari oshiriladi va pul massasi kamaytiriladi.

2.2. Byudjet siyosati

Davlat xarajatlari va soliq siyosati orqali amalga oshiriladi. Byudjet siyosati iqtisodiy oʻsishni ragʻbatlantirish yoki pasayishni kamaytirish uchun ishlatiladi.

- Oʻsish davrida: Davlat xarajatlari oshiriladi va soliq imtiyozlari beriladi.

- Pasayish davrida: Xarajatlar qisqartiriladi va soliq darajalari oshiriladi.

2.3. Fiskal siyosat

Davlatning iqtisodiy faoliyatini boshqarishda qoʻllaniladigan fiskal siyosat, iqtisodiy tsikllarni nazorat qilishda muhim rol oʻynaydi. U davlat qarzlarini boshqarish, soliqlarni tartibga solish va iqtisodiy dasturlarni amalga oshirishni oʻz ichiga oladi.

3. Davriy Rivojlanishdagi Muammolar va Chora-tadbirlar

Davriy rivojlanishlar davlat uchun muhim boʻlishi bilan birga, muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin:

- Inflatsiya: Oʻsish davrida narxlarning oshishi, inflatsiyani kuchaytirishi mumkin.

- Ishsizlik: Pasayish davrida ish oʻrinlarining yoʻqolishi va ishsizlikning oshishi.

Davlat ushbu muammolarni hal qilish uchun mos chora-tadbirlarni qoʻllashi lozim.

Maqsad va vazifalar:

- Maqolaning asosiy maqsadi Oʻzbekiston respublikasida iqtisodiy tsikllarni tartibga solish boʻyicha qabul qilingan qonunlar va qarorlarning tahlili, ularning iqtisodiyotga taʼsiri va natijalarini oʻrganishdan iborat. Bu jarayonda qabul qilingan siyosatning iqtisodiy koʻrsatkichlarga taʼsiri va ularning natijalari aniqlanadi.

Metodologiya (Methods)

1. Ma'lumotlar Manbalari:

- O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmonlari, Oliy Majlis qarorlari, Markaziy Bank qarorlari, Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari, xalqaro tashkilotlarning iqtisodiy hisobotlari (masalan, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi).

- Qo'llanilgan metodlar: qonunchilik tahlili, iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlili, statistik tahlil, solishtirma tahlil, regressiya tahlili.

2. Tahlil Usullari:

- Qonunchilik tahlili: O'zbekistonda qabul qilingan iqtisodiy qonunlar va qarorlarning mazmuni va amaliyotda qo'llanilishi tahlili.

- Iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlili: YAIM, inflyatsiya, ishsizlik darajasi kabi ko'rsatkichlarning tahlili va ularning qonunlar va qarorlar bilan bog'liqligi.

1. Tadqiqot Dizayni

- Davlat siyosatining iqtisodiy tsikllarni tartibga solishdagi rolini o'rganish. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishning umumiy yondashuvlari va maqsadlari.

2. Ma'lumotlarni To'plash Usullari

- Huquqiy Tahlil: Iqtisodiy tsikllarni tartibga solish bilan bog'liq qonun va huquqiy hujjatlarni tahlil qilish. Qonunlarning iqtisodiy ta'sirini o'rganish.

- Statistik Ma'lumotlar: O'zbekistonning iqtisodiy ko'rsatkichlari (inflyatsiya, iqtisodiy o'sish, ish bilan ta'minlash) bo'yicha statistik ma'lumotlarni yig'ish. Davlat statistika qo'mitasi va boshqa rasmiy manbalardan foydalanish.

- So'rovnomalar va Intervyular: Iqtisodiy siyosatning amaliy jihatlarini baholash uchun so'rovnomalar o'tkazish yoki ekspertlar bilan intervyular.

3. Tahlil Usullari

- Kvantitativ Tahlil: Statistik tahlil va model qilish orqali ma'lumotlarni tahlil qilish. Inflyatsiya va iqtisodiy o'sish kabi ko'rsatkichlarning vaqt bo'yicha o'zgarishini o'rganish.

- Kvalitativ Tahlil: Huquqiy hujjatlar, siyosat va amaliyotning sifatli tahlilini o'tkazish. Iqtisodiy siyosatning amaliy natijalarini baholash.

4. Ma'lumotlarni Tahlil qilish

- Statistik Tahlil: Olingan ma'lumotlarni statistik usullar yordamida tahlil qilish, masalan, regressiya tahlili, korelatsiya, vaqt seriyalari tahlili.

- Soliq Tahlili: Davlat siyosati va qonunlarning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sirini baholash.

5. Natijalarni Qayta Tekshirish

- Nazorat va Tekshirish: Tahlil natijalarining to'g'riligi va ishonchligini tekshirish. Natijalarni boshqa tadqiqotlar bilan solishtirish.

6. Cheklovlar va Chegaralar

- Tadqiqot Cheklovlari: Tadqiqot jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan cheklovlar, masalan, ma'lumotlarning mavjudligi, qamrov darajasi, va vaqt chegaralari.

- Chegaralar: Tadqiqot doirasining cheklanishi, masalan, faqat O'zbekiston iqtisodiy siyosatini o'rganish.

7. Tadqiqot Usullarining Samaradorligi

- Usulni Tanlash: Qaysi metodologik usullar eng yaxshi natijalarni beradi va ularning afzalliklari hamda kamchiliklarini tahlil qilish.

Natijalar (Results)

1. O'zbekistonda Qabul Qilingan Qonunlar:

- "Iqtisodiy Barqarorlikni Ta'minlash To'g'risida"gi Qonun: Ushbu qonun iqtisodiy tsikllarni tartibga solish maqsadida qabul qilingan va uning asosiy tamoyillari, davlatning iqtisodiy siyosatiga ta'siri tahlil qilinadi. Qonun qoidalari bo'yicha iqtisodiy o'zgarishlar va ularning amaliy natijalari muhokama qilinadi.

- "Davlat Budjeti To'g'risida"gi Qonun: Bu qonunning iqtisodiy tsikllarga ta'siri, byudjetning daromad va xarajatlari, ularning tsikllar davomida qanday o'zgarishi haqida ma'lumotlar keltiriladi.

- Prezident Qarorlari va Farmonlari: Masalan, 2020-yilda qabul qilingan pandemiya davrida iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qarorlar tahlili. Ushbu qarorlar iqtisodiyotga qanday ta'sir qilganligi va iqtisodiy tsikllarni boshqarishdagi roli haqida tahlil qilinadi.

2. Iqtisodiy Ko'rsatkichlar Tahlili:

- YAIM O'sish Sur'ati: O'zbekistonning yillik YAIM o'sishi va ularning iqtisodiy tsikllarga mos ravishda qanday o'zgarishi. YAIMni ta'sir qilgan qonunlar va qarorlarning tahlili, masalan, 2017-yilda qabul qilingan "2021-yilgacha bo'lgan iqtisodiy rivojlanish dasturi".

- Inflyatsiya Darajasi: Markaziy Bankning pul-kredit siyosati orqali inflyatsiyani boshqarish va bu boradagi qarorlarning iqtisodiy tsikllarga ta'siri. Inflyatsiyaning davriy rivojlanishdagi o'zgarishlari va davlat siyosatining ta'siri.

- Ishsizlik Darajasi: Davriy rivojlanish davomida ishsizlik darajasi qanday o'zgaradi va davlat tomonidan qabul qilingan bandlik siyosatlari, jumladan, 2020-yilda qabul qilingan "Yoshlar bandligini oshirish to'g'risida"gi qaror tahlili.

- Davlat Budjeti va Byudjet Defitsiti: Davlat budjetining daromad va xarajatlari, byudjet defitsiti va uning iqtisodiy tsikllarga ta'siri, shu bilan birga, davlat qarzlarning iqtisodiy tsikllarga ta'siri.

3. Amaliy Misollar:

- Pandemiya davrida iqtisodiyotga ko'rsatilgan davlat yordami, masalan, anti-krisis dasturi, uning natijalari va iqtisodiy tsikllarga ta'siri. Ushbu dastur natijasida iqtisodiyot qanday barqarorlashgani va o'sish sur'ati qanday bo'lganligi haqida misollar.

Xulosa va tavsiyalar:

- Maqola natijalari asosida O'zbekistonda iqtisodiy tsikllarni tartibga solish bo'yicha qabul qilingan qonun va qarorlarning umumiy bahosi beriladi. Davlat siyosatining iqtisodiy tsikllarni barqarorlashtirishdagi o'rni, qabul qilingan qonunlarning ijobiy va salbiy ta'sirlari, iqtisodiyotning kelajakdagi rivojlanishi uchun istiqbolli yo'nalishlar haqida umumiy xulosa chiqariladi.

- O'zbekiston iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlash uchun fiskal va monetar siyosatni yanada kuchaytirish, qonunlarni modernizatsiya qilish, xalqaro tajribalarni qo'llash bo'yicha tavsiyalar. Iqtisodiy tsikllarni bashorat qilish va ularga tezkor javob berish uchun davlat siyosatini rivojlantirish yo'nalishlari.

- Yangi qonunlar qabul qilish va mavjud qonunlarni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar, masalan, iqtisodiy tsikllarning turli bosqichlarida davlatning ta'sirini kuchaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha aniq chora-tadbirlar.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy tsikllarni tartibga solish bo'yicha qabul qilingan qonun va qarorlarni tahlil qilish natijasida quyidagi tavsiyalarni kiritish mumkin:

1. Fiskal Siyosatni Kuchaytirish

- Fiskal Barqarorlikni Ta'minlash: Davlat byudjetini yanada barqarorlashtirish va uning xarajatlarini iqtisodiy tsikllarga mos ravishda optimallashtirish zarur. Byudjet defitsitini kamaytirish va davlat qarzlarni tartibga solish bo'yicha qattiq chora-tadbirlar qabul qilinishi lozim.

- Moliya Boshqaruvini Rivojlantirish: Davlat moliyasini samarali boshqarish va byudjet mablag'larini oqilona taqsimlash uchun zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv tizimlaridan foydalanishni kengaytirish zarur.

2. Monetar Siyosatni Takomillashtirish

- Pul-Kredit Siyosatini Yaxshilash: Markaziy Bankning pul-kredit siyosatini yanada kuchaytirish, inflyatsiya va milliy valyuta barqarorligini ta'minlash uchun aniq maqsadli ko'rsatkichlar joriy etish kerak.

- Xalqaro Moliyaviy Integratsiya: O'zbekiston iqtisodiyotini xalqaro moliyaviy tizimlarga yanada integratsiya qilish orqali milliy iqtisodiyotning globallashtirish jarayonlariga moslashuvchanligini oshirish lozim.

3. Sanoatni Rivojlantirishga Yondashuvlarni Optimallashtirish

- Sanoat Politikasini Modernizatsiya qilish: Sanoat sektori rivojlanishi uchun davlat tomonidan taqdim etilayotgan moliyaviy va huquqiy yordamni kuchaytirish, xususan, kichik va o'rta biznes sub'ektlari uchun imtiyozli sharoitlar yaratish lozim.

- Innovatsiyalarni Rag'batlantirish: Sanoatda innovatsion texnologiyalarni joriy etishni qo'llab-quvvatlovchi dasturlarni kengaytirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga investitsiyalarni oshirish va texnologik rivojlanish uchun qulay sharoitlar yaratish zarur.

4. Xalqaro Tajribalarni Integratsiya Qilish

- Xalqaro Hamkorlikni Kuchaytirish: Iqtisodiy tsikllarni tartibga solish bo'yicha xalqaro tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish va ularning maslahatlaridan samarali foydalanish zarur.

- Xalqaro Investitsiyalarni Jalb Qilish: Iqtisodiyotning turli sohalariga xalqaro investitsiyalarni jalb qilish uchun huquqiy bazani yanada takomillashtirish, investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish muhim ahamiyatga ega.

5. Mahalliy Boshqaruv Organlarining Rolini Kuchaytirish

- Mahalliy Rivojlanish Strategiyalari: Viloyatlar, tumanlar va shaharlar darajasida iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantiruvchi strategiyalar ishlab chiqish va ularni amalga oshirish uchun mahalliy boshqaruv organlarining imkoniyatlarini oshirish kerak.

- Mahalliy Byudjetlarni Mustahkamlash: Mahalliy byudjetlarning mustaqilligini ta'minlash, mahalliy iqtisodiy loyihalarni moliyalashtirishda davlat qo'llab-quvvatlashini kuchaytirish lozim.

6. Iqtisodiy Tsikllarni Bashoratlash Va Monitoring Qilish

- Monitoring Tizimini Yaratish: Iqtisodiy tsikllarni muntazam ravishda kuzatish va bashorat qilish tizimini rivojlantirish, davlat organlariga zarur ma'lumotlarni tezkor ravishda taqdim etuvchi monitoring tizimini yo'lga qo'yish zarur.

- Xavf-xatarlarni Oldindan Boshqarish: Iqtisodiy xavf-xatarlarni oldindan aniqlash va ular bo'yicha oldindan chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha oldindan ogohlantiruvchi mexanizmlar yaratish kerak.

7. Qonunchilik Bazasini Modernizatsiya Qilish

- Qonunlarning Amalga Oshirilishini Ta'minlash: Qabul qilingan qonunlarning amalda samarali ishlashini ta'minlash uchun monitoring va nazorat mexanizmlarini

takomillashtirish kerak. Qonunchilik tizimida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish uchun tezkor choralar ko'rilishi zarur.

- Qonunchilik Jarayonida Jamoatchilik Ishtirokini Ta'minlash: Qonunlarni qabul qilish jarayonida fuqarolar, tadbirkorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning ishtirokini kengaytirish orqali qonunchilik bazasining samaradorligini oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1992.
2. "Markaziy bank to'g'risida"gi qonun. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2017.
3. "Iqtisodiy siyosat va rejalashtirish to'g'risida"gi qonun. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2019.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining Yillik Hisoboti. Toshkent: Markaziy bank, 2023.
5. Mirodilov, A., & Rasulov, R. (2022). "O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsiyani boshqarish strategiyalari". *O'zbekiston iqtisodiyoti*, 12(3), 45-60.
6. Karimov, T. (2021). "Davlat siyosati va iqtisodiy tsikllarni tartibga solish". *Iqtisodiy tadqiqotlar*, 14(2), 78-90.
7. Abdullaev, I. (2020). *O'zbekiston iqtisodiy siyosati: Nazariya va amaliyot*. Toshkent: Iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
8. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF). (2023). *O'zbekiston Respublikasi: Iqtisodiy tahlil va tavsiyalar*. Washington, D.C.: IMF.
9. Jahon Banki. (2023). *O'zbekiston: Iqtisodiy rivojlanish va siyosat*. Washington, D.C.: Jahon Banki.
10. O'zbekiston Respublikasining Davlat Statistika qo'mitasi. (2023). *Iqtisodiy ko'rsatkichlar hisobotlari*. Toshkent: Davlat statistika qo'mitasi.
11. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy Tadqiqotlar Instituti. (2023). *Pul-kredit siyosati va iqtisodiy tsikllar*.
12. Yusupov, A. (2019). *Iqtisodiy tsikllarni boshqarish*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.- Omonov, B. (2018).
13. Pul-kredit siyosati va uning iqtisodiy tsikllarga ta'siri*. Toshkent: Ekonomika.